sel poolel Tartus ülem-usuõpetaja ja gümnaasiumiõpetaja eksamid ja asus 1868. a. alguses Kuressaare gümnaasiumi õpetajaks. 22. VII 1868 vkj. naitus H. oma heategija, inspektor K. Oettel'i kolmanda tütrega Adele Eugeniega (sünd. 17. XI 1847, surn. 16. XII 1918 vkj.) ja sai s. a. sügisel Tartu gümnaasiumis vanade keelte ja maateaduse õpetajaks, mis kohale ta jäi 1872. a. kevadeni. S. a. sügisel valiti H. Otepää kirikuõpetajaks, mis kohal töötas 1880. a. okt-ni. Selle järel oli ta a-ni 1901 Peterburi Jaani koguduse kirikuõpetaja. H. suri 31. XII 1906 vkj. Peterburis. — H-a seltskondlik tegevus, mis kujunes üheks olulisemaks osaks ta elutöös ja mille kaudu ta tõusis ärkamisajal eesti rahvusliku liikumise silmapaistvamate juhtide hulka, algas õige varakult. Omades pinevaid huve eesti keele, rahvaluule ja oma rahva mineviku vastu, võttis ta juba üliõpilaspõlves aktiivselt osa Õp. E. S-i tegevusest, kelle poolt ta 1862. a. valiti kirjavahetajaks liikmeks. Samas suunas väljendus tema huvi ka lühikesel Kuressaares viibimise ajal, kus ta 1868. a. valiti „Verein zur Kunde Oesels" kirjavahetajaks liikmeks. H-a seltskondliku tegevuse tähtsaimaks osaks aga kujunes tema aktiivne ja juhtiv osavõtt eesti rahvuslikest suurüritusist. Oma rahvusliku meelsuse arenemisel sai H. alguses rohket virgutust Fr. R. Kreutzwald'ilt (vt.), kellega ta oli juba 1862. a. algusest peale elavas kirjavahetuses ja kelle sobitusel ta tõlkis lõuna-eesti murdesse Liivimaa 1860. a. talurahvaseaduse („Lihwlandi Talorahva Sääduse raamat", Tartu, 1863), ja J. Köler'ilt (vt.), kellega tutvus 1863. S. a. apr-s pühendati H. Paistu ja Tarvastu ärksamate tegelaste poolt ka Eesti Aleksandrikooli asutamise mõttesse. Siitpeale sai H. selle rahvusliku ürituse innukamaks arendajaks; sellega ühenduses tegeles ta eriti emakeelse kooli ja rahvusliku kultuuri ideoloogia küsimustega. Tema esimeseks mõjuvamaks avalduseks ses suhtes kujunes ta kõne esimesel eesti üldlaulupeol 19. VI 1869 vkj. H. oli tegev Eesti Aleksandrikooli peakomitee presidendina juulist 1870 kuni 1883, juhtides hea organisaatorina seda eesti rahvuslikku üritust suure eduga. Rahakorjamise teostamiseks asutati kohtadel kohalikud abikomiteed, mille arv H-a tegevusaja lõpuks tõusis üle 100. Peale oma otsese ülesande — rahakorjamise — etendasid abikomiteed eesti tolleaegses rahvuslikus liikumises ülisuurt osa, levitades ärkamisaja ideid, olles rahvahulkade eneseavaldamis-organiks ja kooliks ning täites peaaegu kõiki kohaliku seltsielu funktsioone. Aeg-ajalt tulid kokku peakomitee liikmete ja abikomiteede esindajate koosolekud, nn. „suurkoosolekud", mis etendasid ärkamisaja liikumise organiseerimisel ja põlevamate rahvuslikkude küsimuste arutamisel sageli otse keskuslikku osa. Ühenduses Eesti Aleksandrikooli mõtte teostamiseks algatatud liikumise arendamise ning õhutamisega rajas H. agarasti ja osavalt eesti emakeelse kooli ideoloogia. Sellelt alalt olid ta tähtsamaid kirjutisi „Eesti Aleksandri-kool. Üks tähtis kuulutus ja palve kõigele Eestirahvale" (Tartu, 1871) ja „Esimene aruanne tööst Aleksandrikooli kasuks" (Tartu, 1872). H. oli juhtivalt tegev ka teises eesti rahvuslikus suurürituses — Eesti Kirjameeste Seltsis, kus ta teotses esimehena selle algusest peale, 1872—81. See oli oluliselt H-a teene, et sellest seltsist kujunes omaaegne eesti kirjanduslik keskus, mis oma ülesandeks võttis kogu meie hariduselu eest hoolitsemise. Ta tähtsaimaiks tegevusaladeks tõusid eesti keele uurimine ja kirjakeele normimine, sõnalise ja ainelise vanavara korjamine, parema eesti kirjanduse soetamine jne. Suurt tähtsust omasid eesti kultuurilise, ühiskondlik-rahvusliku ja poliitilisegi elu kujundamisel E. Kirjam. S-i üldkoosolekud. — Avaliku elu tegelasena oli H. mõõduka suuna juhtivamaid mehi. Olles vaimulaadilt konservatiivne ja enam õpetlane-süstemaatik kui võitlejalik rahvajuht, seistes ühtlasi tugevasti oma teoloogilise hariduse mõju all, sai ta ometi ka poliitikuks ning tõusis eriti oma Otepää-ajastul tagasihoidlikuma rahvusliku suuna lipukandjaks. Juba varakult tekkis tal pingeid ja hõõrdumisi eesti rahvusliku liikumise radikaalse suuna juhi C. R. Jakobson'iga (vt.). Sellest hoolimata astus H. esialgu siiski viimase poolt 1878. a. asutatud ajalehe „Sakala" kaastööliseks. Kuid juba mõne kuu pärast, s. a. juunis, lõi ta end Jakobson'ist lahku, deklareerides seda avaliku kirjaga, milles süüdistas „Sakalat" „usupõhja alt

Eesti biograafilise leksikoni tÃƒÂ¤ienduskÃƒÂ¶ide, 1940, lk. 91